

to one child and give him a good education and material content. Of course, such a course is an important issue for society, first of all, from a demographic point of view. The article discusses the types of large families and the reasons for their occurrence, the psychological characteristics of children in large families, the behavior of their parents. Large families have been found in our people since ancient times. However, family members experience psychological pressure in the process of having many children, which continues as a tradition. For this reason, a large family is the basis of our country in society.

Keywords: family, large family, spouses, parents with many children.

Поступила в редакцию: 05.02.2023

Одобрена: 14.03.2023

Первая публикация на сайте: 19.07.2023

MPHTI: 15.41.25

<https://doi.org/10.65247/3105-3432-2024-2.08>

БАЛАНЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНДЕГІ ОЙЫНДАР ЖӘНЕ ОЙЫНШЫҚТАРДЫҢ ОРНЫ МЕН МАҢЫЗЫ

*¹A.K.ХУМАР^{ID}, ¹A.A.БЕЙСЕНОВА^{ID}

¹академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
(Қарағанды, Қазақстан)

*khumar2002@mail.ru, aika.amanzhanova@mail.ru

Аңдатпа

Бұл мақалада баланың әлеуметтенуіндегі ойыншықтар мен ойындардың орны мен маңызы талқыланады. Бұл зерттеудің мақсаты қаншалықты ересек адамның қандай тұлға болып қалыптасқаны, бала кездегі дамуы мен әлеуметтенуі процесінің қалай жүргендігімен байланысты екенін талдау болып табылады. Бір жағынан, мәдениет адамның жеке басының негізгі ерекшеліктерін анықтаса, екінші жағынан, адамның өзі оның мәдениетіне әсер етеді. Өз кезегінде, балалық шақтағы заманауи мәдениетті құрайтын әртүрлі мәдени тәжірибелер балаға олардың объектісі де, субъектісі де болу мүмкіндігін береді. Әлеуметтену – бала мен қоршаған ортаның өзара әрекеттесуінің күрделі диалектикалық процесі. Көбінесе заманауи бала өзінің алдында тұрған мәселелерді өз бетінше шешуге ұмтылады, оның шешімі көбінесе ойын әрекетінде, құрдастарымен қарым-қатынаста, ойын қарым-қатынас процесінде ойыншықтармен кездеседі. Зерттеуде қолданған әдіс көмегімен, ата-ананың балаға деген көзқарасы мен қарым-қатынасын анықтау болып саналады.

Түйін сөздер: әлеуметтену, ойыншық, тәрбие, бейімделу, гендер, даму.

Кіріспе

Мәселенің өзектілігі: Баланың туғаннан дерлік ойыншықтары болуы керек. Бұл оның дамуына өте пайдалы болады. Бұл әсіресе сезім мүшелеріне қатысты. Көру және есту. Кез келген ойыншық балаға үлкен қуаныш пен жақсы көңіл-күй сыйлайды. Айналадағы дүниені танып өседі әрі тәжірибе жинақтайды.

Жақында Ұлыбританияда шығуы тиіс зерттеудің авторлары осындай тұжырымдар туралы айтады. Сондықтан ерте балалық шақтағы гендерлік стереотиптердің әсері туралы зерттеу авторлары ата-аналарға, оқу орындары мен дүкендерге ұсыныстар береді. Зерттеушілер сонымен қатар ойыншық өндірушілерді гендерлік стереотиптерді қолдамауға шақырады. Есеп деректері британдық ата-аналардың 41%-ы (аналардың 45%-ы және әкелердің 36%-ы) гендерлік бейтарап ретінде сатылатын ойыншықтарды сатып алуды қалайтынын көрсетеді. Ер балаларға немесе қыздарға арналған ойыншықтарды ұнататындар саны әлдеқайда аз (26%).

NPD Group ойыншық индустриясының талдаушысы Фредерик Татт былай деп түсіндіреді: «Өндірушілер өздерінің орауыштарын гендерлік бейтарап ету үшін жұмыс істейді. Қазіргі уақытта фотосуретте ұл мен қыз бар ғылыми жинақты көру өте жиі кездеседі және ойыншық

ас үй жиынтықтарымен бірдей». Дегенмен, Татттың айтуынша, қуыршақ сатылымының 86%-ы қыздарға, ал ойыншық көліктердің 90%-ы ұлдарға арналған.

Зерттеу объектісі: балалардың әлеуметтену процесі. Зерттеу пәні: ойыншық балаларды әлеуметтендіру құралы ретінде. Зерттеудің мақсаты: ойыншықтардың тәрбиелік мүмкіндіктерін балалардың әлеуметтену процесі жағдайында қарастыру.

Зерттеудің міндеттері:

1. «Әлеуметтену» түсінігін кеңейту.
2. Ойыншықтардың бала өміріне жағымсыз және жағымды әсерін талдау әрі саралау.
3. Балалардың әлеуметтенуінің дамуына ойыншықтардың әсерін анықтау.
4. Баланың әлеуметтенуіндегі ойыншықтың маңызды рөлін пайымдау.

Зерттеу гипотезалары: Қазіргі кезде ойыншық таңдарда, адамдар баланың жынысын білсе болғаны, тез арада қалыптасқан стереотиптерге сүйене отырып таңдау жасайды. Баланың қалауына мән бермейді десек те болады. Ойыншықтардағы гендерлік стереотиптер балалардың ересек жасында кездесетін проблемаларын анықтайды: мысалы, қыздардың кәсіп таңдауы шектеулі, ал ұлдар эмоцияларын білдіруде қиналады. Бұл мәселе бойынша психологтардың пікірлері баланы шектеудің қажеті жоқ екеніне сәйкес келеді: үйлесімді даму үшін ойыншықтардың екеуі де маңызды, ересектердің пікірінше, қарама-қарсы жынысқа арналған ойыншықтардан саналы түрде айырудың немесе ойнауға тыйым салудың қажеті жоқ. Сіз әртүрлі ойыншықтарды ұсынып, баланың не нәрсеге көбірек қызығатынын көруіңіз керек. Егер бала қуыршақты ұйықтатса немесе тамақтандырса, бұл оның шүберек болып өсетінін білдірмейді - керісінше, бұл ойындар оны болашақта отбасына деген қамқорлықпен қарауға дайындайды. Сондай-ақ, егер қыз қаруды немесе көлікті жақсы көретін болса, бұл оның томбала болып өсуіне мүлде зиян тигізбейді.

Негізгі ұғымдардың операциялизациясы мен интерпретациясы:

Гендер - бұл әйелдер мен ерлердің әлеуметтік рөліне негізделген анықтамасы. Бұл жыныстық қатынасқа да, әйелге де бірдей емес. Гендер әйелдер мен еркектерге олардың қоғамдық және жеке өмірінде қоғам жүктеген міндеттер, функциялар мен рөлдер ұғымымен анықталады.

Стереотип - бұл стереотиптік мінез-құлық арқылы көрінетін адамда бұрын қалыптасқан нәрсені психикалық бағалау. Стереотип теріс де, оң да болуы мүмкін, сондықтан тек теріс болуы мүмкін стереотип пен немісқұрайлылықты ажырата білу керек.

Әлеуметтену - жеке тұлғаның әлеуметтік жүйеге енуі, оның әлеуметтік нормаларын, ережелері мен құндылықтарын, оның қоғамда табысты қызмет етуіне мүмкіндік беретін білім, дағдыларды меңгеру арқылы әлеуметтік ортаға ену процесі. Әлеуметтену – жеке тұлғаның қоршаған ортаға бейімделу процесі.

Ойыншық - баланың көңіл көтеруі үшін арнайы жасалған қуаныш көзі ғана емес, сонымен бірге сәбиді ойын түрінде дамытуға, тәрбиелеуге мүмкіндік беретін оқу құралы.

Іріктеудің көлемі 100 адам. Зерттеудің эмпирикалық негізін сауалнама нәтижелері құрайды. Сауалнамаға ата-ана, тәрбиеші және күтушілер қатысты. Сауалнама өткізу аралығы: қараша 2022 ж.

Негізгі бөлім

Әлеуметтануда әлеуметтенуді талдауға Г.Зиммель, Э.Дюркгейм, Т.Парсонс, Н.Смельсер, Г.Тард көп көңіл бөлді. Атап айтқанда, Н.Смельсердің пікірінше, әлеуметтену – бұл олардың әлеуметтік рөлдеріне сәйкес келетін жеке тұлғалардың дағдылары мен әлеуметтік көзқарастарының қалыптасу процесі. Г.Тард үшін қоғам – адамдардың әлеуметтік нормаларды, құндылықтарды және көзқарастарды беру және ассимиляциялау арқылы жеке

саналардың өзара әрекеттесуінің нәтижесі, оның негізі, автордың пікірінше, «еліктеу» [Иванченко О.С., 2015; Тард Г., 2007].

Қазіргі психологияда «әлеуметтену» терминінің бір мәнді түсіндірмесі жоқ. Жеке тұлғаның белсенділік дәрежесіне байланысты әлеуметтенуді анықтаудың екі позициясы бар.

Сонымен, бір жағынан әлеуметтену – бұл әлеуметтік нормаларды, құндылықтарды, ережелерді, рөлдерді ассимиляциялаудың бір жақты процесі. «Әлеуметтену» барлық әлеуметтік процестердің жиынтығы ретінде, соның арқасында жеке тұлға қоғамның толыққанды мүшесі ретінде қызмет етуге мүмкіндік беретін белгілі бір білім жүйесін, нормалары мен құндылық бағдарларын алады. Сонымен бірге тұлға бұл процеске белсенді түрде қатыспайды, әлеуметтену оған сыртқы әсер ету жүйесі ретінде пайда болады [Менщикова И.А., 2015; Шумская Л.И., 2003].

В.П.Зинченко мен Б.Г.Мещеряков әлеуметтенуді индивидтің әлеуметтік тәжірибені, әлеуметтік байланыстар мен қатынастар жүйесін ассимиляциялау процесі ретінде анықтайды. Әлеуметтену адамның өзінің адамдар арасындағы қарым-қатынас мәдениетін дамытуға, белгілі бір әлеуметтік нормаларды, рөлдер мен функцияларды қалыптастыруға белсенді қатысуын, оларды табысты жүзеге асыру үшін қажетті дағдыларды меңгеруді көздейді. Авторлар әлеуметтену процесінің екі жақты белсенділігіне назар аударады: бір жағынан, қоршаған орта жеке тұлғаға өзінің тәжірибесі мен құндылықтарын береді, екінші жағынан, оларды белсенді шығармашылық қабылдау, ал жеке тұлғада қоршаған ортамен трансформациялық әрекетке түседі [Выготский Л.С., 1981].

Беларусь социологы Е.М.Бабосов үшін, әлеуметтену процесінің екі жақты болуы маңызды, онда бір жағынан, жеке тұлға идеалдарды, мәдени нормаларды және әлеуметтік тәжірибені басқа индивидтермен өзара әрекеттесудің әлеуметтік жүйесіне интеграциялау арқылы игереді, екінші жағынан, әлеуметтену процесінің екі жақты болуы маңызды, нормативтік құндылықтар мен мінез-құлық стандарттарын жаңғыртудың белсенді процесі әлеуметтік тәжірибені өңдеу және шығармашылық түрлендіру арқылы іске қосылады. Анықталғандай, Е.М.Бабосов жеке адам әлеуметтік тәжірибені игеріп қана қоймайды, оны саналы түрде өзінің көзқарасына, құндылықтарына, бағдарларына т.б. түрлендіреді [Иванченко О.С., 2015].

Әлеуметтену концепциясын қарастыру контекстінде Л.С.Выготскийдің мәдени-тарихи тұжырымдамасын бөліп көрсету керек. Ол өзінің теориясының бөлігі ретінде әлеуметтік ортаның сипаттамаларын және қалыптасып келе жатқан тұлғаның ондағы позициясын органикалық бірлікте қарастыру қажеттілігін білдіретін «дамудың әлеуметтік жағдайы» идеясын енгізеді [Выготский Л.С., 1981]. Л.С.Выготскийдің пікірінше, тұлға мен қоршаған ортаның өзара әрекеттесуінің ажырамас бірлігі бар, ол оның «дамудың әлеуметтік жағдайында» көрінеді. Жеке адам сыртқы әлеммен өзара әрекеттесу кезінде белгілі бір қарым-қатынас жүйесін дамытады, оның мазмұны қоршаған ортаның әлеуметтік-мәдени әсерінің сыртқы факторларымен де, оның ерекшеліктерін көрсететін жеке тұлғаның ішкі ерекшеліктерімен де анықталады [Шумская Л.И., 2003]. Әлеуметтік орта белсенділіктің тасымалдаушысы ретінде әрекет ете отырып, оны әлеуметтену арқылы жеке тұлғаға береді. Осылайша, жеке адам әртүрлі әлеуметтік ортаға ену арқылы қоғамның тәжірибесін, құндылықтары мен нормаларын игереді, оларды шығармашылықпен қабылдайды, белсенді әрекет және қоршаған ортамен трансформациялық өзара әрекеттесу арқылы әлеуметтік қатынастар жүйесін жаңғыртады. Іс-әрекет процесінде тұлғалық және әлеуметтік даму нәтижесінде жеке адам өз өмірінің белсенді әлеуметтік субъектісі позициясына ие болады [Менщикова И.А., 2015].

Жеке тұлғаның қоғаммен белсенді әрекеттестігінсіз әлеуметтену мүмкін еместігі сөзсіз, оның барысында адамның тұлғалық қалыптасуы мен дамуы оның өмірінің нақты тарихи жағдайында рухани және материалдық мәдениеттің дамуы арқылы жүзеге асады. Қоғамның жеке адамға әсер етуінің мақсатты сипатын атап өтейік, соның арқасында соңғысы әлеуметтік

ережелерді, құндылықтарды, нормаларды, жалпы әлеуметтік тәжірибені меңгереді [Иванченко О.С., 2015].

Әлеуметтену үдерісін қарастырудың қолданыстағы теориялары мен тәсілдерінің көптігі бұл мәселенің пәнаралық сипатта болуымен түсіндіріледі. Әлеуметтену көптеген гуманитарлық ғылымдардың зерттеу пәні болып табылады, олар әлеуметтену концепциясы шеңберінде жеке тұлғаның әлеуметтік әсер ету объектісі және қоғамдық қатынастардың субъектісі ретінде қалыптасуы мен қызметін анықтайтын құбылыстар мен процестерді түсіндіреді.

Әлеуметтенуді зерттеуде маңызды рөл әлеуметтанудың негізін салушылардың бірі Эмиль Дюркгеймге тиесілі. Оның әлеуметтену концепциясының негізі моральдың философиялық-социологиялық теориясы болып табылады. Огюст Конттың «социализмі» негізінен көрсететін Э.Дюркгеймнің социализмі екі түйінді сөзбен жинақталған: ұйымдастыру және моральдық. Әлеуметтік мәселе, Эмиль Дюркгеймнің пікірінше, «ең алдымен экономикалық мәселе емес, ол негізінен консенсус мәселесі, яғни жеке адамдарға тән ортақ сезімдер, соның арқасында қақтығыстар жұмсарады, өзіншілдік басылады және бейбітшілік сақталады. Әлеуметтік мәселе – әлеуметтену мәселесі [Дюркгейм Э.Д., 1900].

Жеке адамды ұжымның мүшесі етіп, онсыз ұжымдық өмір мүмкін емес императивтерге, тыйымдарға және парызға құрметпен қарауға баулу қажет. Социализм, Дюркгеймнің пікірінше, ұжымдық өмірдің жақсырақ, саналы ұйымы, оның мақсаты мен салдары - адамгершілік беделі бар, сондықтан тәрбиелік функцияны орындауға қабілетті әлеуметтік шеңберлер немесе қауымдастықтар аясындағы индивидтердің бірігуі [Арон Р., 1992].

Тәрбие – жеке адамдардың әлеуметтенуінен тұратын әлеуметтік құбылыс. Әлеуметтенудің негізгі қызметі – қоғамның біртектілігі мен тұтастығын орнату. Тұлға, Дюркгейм бойынша, егер ол қоғам атынан жеке мүдделерді басу мүмкіндігімен қамтамасыз етілсе, әлеуметтенген деп танылады.

Әлеуметтену үдерісіне мүлдем басқа көзқарас символдық интеракционизмді ұсынды. Джордж Мид көзқарасы бойынша әлеуметтену адамның ойлау қабілетін дамытуға, оны адамға тән түрде дамытуға мүмкіндік беретін динамикалық процесс. Оның үстіне, әлеуметтену – бұл жеке адамның ақпарат алу процесі ғана емес, ақпаратты өзінің қажеттіліктеріне қарай қалыптастыру және бейімдеу процесі [Мид Дж.Г., 2009].

Әлеуметтенуді талдауға ұқсас көзқарас 19 ғасырдың аяғы мен 20 ғасырдың басында Макс Вебер тұжырымдаған социологияны түсінудің теориялық және әдіснамалық принциптеріне негізделген. Әлеуметтенген индивид Макс Вебер ұсынған типологияға сәйкес екі негізде жіктеледі: ұтымдылық және саналылық. Жеке тұлғаның әлеуметтенуі ондағы рационалды-саналы компоненттердің көріну дәрежесіне байланысты жасалады, ол тұлғаның түрін анықтайды [Вебер М., 1990].

Адамның мәнін барлық қоғамдық қатынастардың жиынтығы ретінде қарастырған Карл Маркс теориясы әлеуметтену теорияларының дамуына орасан зор әсер етті. Тұлғаны қалыптастыратын әлеуметтік орта оның іс-әрекетінің әрі шарты, әрі нәтижесі [Маркс К., 1954]. Адамның әлеуметтенуінің кейбір аспектілері басқа да көптеген әлеуметтану ғылымының классиктерінің еңбектерінде көрініс тапқан. Дегенмен, көп жағынан әлеуметтену зерттеулерінің одан әрі дамуы дәл Франклин Гиддинг, Эмиль Дюркгейм және Макс Вебер белгілеген принциптермен анықталды.

Парсонс әлеуметтену процесі қоғамдағы әлеуметтік процестердің сипатымен және жеке тұлғаның психологиялық ерекшеліктерімен анықталады, олар арқылы интериоризация да, экстериоризация да жүреді деп тұжырымдады. Жеке адам белгілі бір әлеуметтік рөлдерді орындау арқылы әлеуметтік өмірге тек «жартылай қатысуды» жүзеге асырады. Мінез-

құлықтың рөлдік орындалуы жеке тұлғаның статусының функциясы, ал статус-рөлдік жүйе қоғамның әлеуметтік құрылымының матрицасы болып табылады [Парсонс Т., 2005].

Жастардың табысты әлеуметтенуінің белгілері олардың рөлдік мінез-құлық пен мәртебенің ересектер әлеміне өтуін тиімді жүзеге асыруды қамтамасыз ететін әлеуметтік құзыреттілік пен тұлғаны меңгеруі; әлеуметтік белсенділіктің, қоғамға кірігуге ұмтылудың және мүмкіндіктерінің көрінісі. Интеграцияның жалпы нәтижесі – оны жүзеге асыруға немесе нормативтік жүйені мәдени заңдастыруға қатысатын тұлғалардың қанағаттануын тудыратын күтулердің жиынтығы. Әлеуметтену және әлеуметтік бақылау әлеуметтік жүйенің тепе-теңдігін сақтауға мүмкіндік беретін негізгі механизмдер болып табылады.

П.Бергер мен Т.Лукман адам қоғам мүшесі болып тумайды, тек әлеуметтілікке бейімділікпен туады деп есептеді. Ол ұзақ әлеуметтену процесі барысында ғана қоғам мүшесі болады. Ғалымдар әлеуметтенуді «жеке адамның қоғамның объективті әлеміне немесе оның жекелеген бөлігіне жан-жақты және дәйекті енуі» деп анықтайды [Бергер П., 2002].

Бұл процесс барысында индивид балалық шағында басынан өткеріп, нәтижесінде қоғам мүшесіне айналатын алғашқы әлеуметтенуді және екіншілік әлеуметтенуді ажырату керек. Соңғысының арқасында қазірдің өзінде әлеуметтенген жеке тұлға «қоғамның объективті әлемінің жаңа секторларына» кіреді. Бастапқы әлеуметтенуді әлеуметтанушылар «когнитивті оқытудан әлдеқайда көп» деп санайды. Оның шешуші кезеңі жеке адамның санасында жалпылама басқа бейнесінің қалыптасуы болып табылады. Бұл кристалдану әлеуметтенудің ең маңызды бөлігі және ең маңызды құралы болып табылатын тілдің интернационализациясымен бірге жүреді. Алғашқы әлеуметтену процесінің мақсаты – ерекше тұрақтылық қасиеті бар жеке тұлғаның бірінші дүниесін құру. П.Бергер мен Т.Лукман «алғашқы әлеуметтену барысында ішкіландырылған дүние екінші реттік әлеуметтену процесінде құрылған дүниелерге қарағанда санада берік орын алады» дейді [Бергер П., 2002].

Білімнің рөлі мен орны әлеуметтену процесін анықтайды. Жеке тұлғаның әлеуметтік әлемде тиімді жұмыс істеуі үшін оған өзінің тәжірибесінен алынған немесе басқа адамдардан алынған осы дүние туралы білім қажет.

Білім әлеуметтануының негізін салушылардың бірі Карл Мангейм әлеуметтену процестерін зерттей отырып, ұрпақ тәжірибесіне, зерттелетін ұрпақ өсіп-өнетін әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-саяси жағдайларға назар аударады. Материалдық және рухани тәжірибені беру мен игерудің өзекті қажеттілігі жаңа ұрпақтарды адамзат мәдениетінің феноменімен үнемі бетпе-бет келеді. Жастарды өркениет жетістіктерімен таныстырудың бұл үздіксіз үдерісі қоғам үшін үлкен маңызға ие, өйткені ол алынған мәдени жүкті қайта бағалауға, қозғалысты жаңа бағытқа қайта бағдарлауға жол ашады [Мангейм К., 1994].

Гендерлік әлеуметтену - бұл жеке тұлғаның өзі тұратын қоғамның гендерлік мәдени жүйесін ассимиляциялау процесі, жыныстар арасындағы ерекшеліктердің әлеуметтік құрылысының түрі.

Гендерлік әлеуметтену өзара байланысты екі аспектіні қамтиды:

- а) ерлер мен әйелдердің мінез-құлқының, көзқарастарының, нормаларының, құндылықтарының және гендерлік стереотиптердің қабылданған үлгілерін меңгеру;
- б) ерлер мен әйелдер үшін қоғамға қолайлы белгілі бір мінез-құлық нормаларын сіңіру үшін қоғамның, әлеуметтік ортаның жеке адамға әсері.

Гендерлік бірегейлік - бұл адамның (индивидтің) ерлер немесе әйелдер тобына жататындығы тұрғысынан және ең маңыздысы, адамның өзін қалай жіктейтінін сипаттайтын әлеуметтік сәйкестендірудің негізгі құрылымы.

Әлеуметтену өмір бойы жалғасады. Бастапқыда ассимиляция бейсаналық және пассивті түрде жүреді, ал кейінірек - әлдеқайда саналы және шығармашылық негізде. Гендерлік бірегейлік

адамның бүкіл өмірінде өзі өмір сүретін қоғамның гендерлік мәдени жүйесін индивидтің ассимиляциялау барысында – гендерлік әлеуметтену барысында жасалады. Гендерлік әлеуметтенудің мазмұны қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейімен, мәдениеттің ерекшеліктерімен және тұлғаның нақты өмір салтымен анықталады.

Тұлғаның гендерлік дамуы өмір бойы және әртүрлі әлеуметтік топтарда (әлеуметтену институттарында) жүреді. Олардың ішіндегі ең ықпалдысы – отбасы. Баланың жеке басының қалыптасуы отбасының түрімен, құрамымен, құрылымымен, балалардың туу тәртібімен, ата-аналардың кәсіби рөлдерімен, неке және ата-ана мен бала қарым-қатынасының сипатымен анықталады. Отбасындағы гендерлік әлеуметтенудің маңызды агенттері ата-аналардың жеке және гендерлік ерекшеліктері, оның ішінде олардың жеке басы мен үлгілері, дүниеге келген баланың жынысы және осы жыныстағы баланың қандай болуы керектігі туралы ата-аналардың идеялары болып табылады.

Ұл немесе қыз тәрбиелегенде ата-ана неге сүйенеді? Ең алдымен, ер адам қандай болуы керек және әйел қандай болуы керек туралы өз ойлары бойынша. Көп жағдайда бұл идеялар әртүрлі адамдар үшін ұқсас. Бұл гендерлік стереотиптер, олардың балаларға гендерлік-рөлдік қасиеттерді берудегі рөлі өте үлкен. Біздің мәдениетімізде ер адамға белсенділік, жетістікке бағдарлану, үстемдік пен агрессивтілік, байсалдылық пен ұстамдылық, ең алдымен, ол әлеуметтік жетістіктермен бағаланады, ал әйел, танымал идеяларға сәйкес, жұмсақ, пассивті, тәуелді болуы керек.

Гендерлік бірегейлік гендерлік сәйкестілік деп аталатын процестің бөлігі болып табылады – өзін белгілі бір жыныспен сәйкестендіретін және сәйкес гендерлік рөлдің талаптарын басшылыққа алатын жеке тұлғаның мінез-құлқы мен өзіндік санасының бірлігі. Р.В.Овчарова гендерлік бірегейлікті қалыптастырудың үш деңгейінің келесі моделін ұсынады:

1. Қоғамның деңгейі: бұған әлеуметтік факторлардың әсері жатады.
2. Өз отбасының деңгейі: отбасылық жағдайлардың әсерін қамтиды.
3. Жеке деңгей: тұлғаның ықпалы [Мид М., 2005].

Гендерлік бірегейлікке әртүрлі әлеуметтік аспектілер, соның ішінде адамдардың этникалық топтары, жұмыс жағдайы, діні және отбасы әсер етуі мүмкін. Гендерлік бірегейлікті қалыптастыру процесі отбасында жүреді, бұл балаға әсер етудің бірінші және маңызды әлеуметтік факторы болып табылатын отбасы.

Баланың жеке тұлға болып қалыптасуы үшін отбасында салауатты психологиялық ахуал қажет екені сөзсіз. Оның болмауы жеке тұлғаның қалыптасуына, атап айтқанда, баланың жыныстық сәйкестендіруіне өте қолайсыз әсер етеді. Ата-ананың тұлғалық қасиеттері, дүниетанымы, өмірлік ұстанымдары да маңызды рөл атқарады. Сондай-ақ толық отбасы бар баланың болуы. Оның өмірінде толыққанды әке мен ананың болуы.

Гендерлік бірегейлік – бұл бағытталған әлеуметтік әсерлер мен белгілі бір биологиялық әсерлердің нәтижелерінің «қорытпасы» болып табылатын тығыз өзара әрекеттесу процесіне негізделген қасиеттер мен сапалардың күрделі, интегративті жиынтығы [Перегудина В.А., 2011].

Адамдарда гендерлік идентификация процесі әлеуметтік тұрғыдан шартталған. Әлеуметтік сәйкестендіру баланың жынысын анықтау және жынысты бекіту сәтінен басталады, ол балаға есім беруден тұрады (ер немесе әйел). Осы сәттен бастап бала қоғамға кіреді және балаға гендерлік рөлді үйрету процесі осы қоғамның мәдени ерекшеліктеріне сәйкес және белгілі бір стереотиптердің тікелей әсерінен басталады. Осылайша, еркек немесе әйел болу белгілі бір анатомиясы бар адам болуды ғана емес, сонымен бірге қоғам адамға жүктейтін белгілі бір әлеуметтік және мәдени үміттерді қанағаттандыруды білдіреді. Психосексуалдық даму –

күрделі биоәлеуметтік процесс, онда «табиғи» және «әлеуметтік» факторлар өзара байланысты, оларды бір-біріне түсіну мүмкін емес.

Әдеби шолу

Рөлге бейімділік балада өте ерте қалыптасады. Өмірдің бірінші жылының соңында жыныстық ерекше мінез-құлық байқалуы мүмкін. Жыныстық стереотиптердегі артықшылықтардың ерте көрінісі ата-аналар мен балаға жақын басқа адамдар тарапынан күшейту жүйесіне байланысты.

Гендерлік рөл - бұл ерлер мен әйелдердің күтілетін мінез-құлық үлгілерінің жиынтығы. Әйелдердің мінез-құлық тұлғааралық қарым-қатынастарды орнатуға бағытталған, ал ерлердің мінез-құлық жеке өсуге, эго дамытуға бағытталған, «бірлескен қызмет және ондағы жеке табыс» мақсаты ұлдар үшін жеке жанашырлықтың болуынан гөрі маңыздырақ деген пікір бар. Ұлдар жетістікке, өзін-өзі бекітуге, бәсекелестікке бағытталған. «Қыздардың қарым-қатынасы анағұрлым пассивті, бірақ мейірімді және таңдаулы болып көрінеді». Пассив сөзі астенизм – белсенділіктің жоқтығын білдірмейді. Бұл ер балалардың мінез-құлықпен салыстырғанда бастаманың төмен деңгейін көрсетеді. Гендерлік рөлдер тақырыбы аясында біз тек ұлдар мен қыздарды емес, олардың биологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келетін мінез-құлықты айтамыз. Басқаша айтқанда, біз шартты түрде ұлдар еркек сияқты, ал қыздар әйелдер сияқты әрекет етеді деп есептейміз.

Әйел рөлі қамқорлықпен, жанашырлықпен, нәзіктік пен сүйіспеншіліктің көрінісімен, жанашырлық және эмпатиямен, яғни эмпатиялық сезіммен, конфликттердің ішкі көрінісімен байланысты. Қыздың, әйелдің қорғаныш мінез-құлық теріске шығару және оқшаулау механизмдеріне негізделген және, мүмкін, жалпы алғанда, «ерлер психологиялық қорғаныс жүйесіне» қарағанда әлсіз.

Еркек рөлі белсенді, мақсатты, агрессивті мінез-құлықпен, тәуекелге бейімділікпен, жанжалдың сыртқы көрінісімен, тәуелсіздікпен, стихиялықпен және батылдықпен байланысты. Кейбір жағдайларда еркек рөлі «құзыреттілік», «саналылық», «ақыл» және «тапқырлық» терминдерімен сипатталады. Ұл баланың, жас жігіттің, ер адамның қорғаныштық мінез-құлық проекция мен интеллектуализацияның өзектіленуінен көрінеді.

Жасөспірімдік шақта гендерлік рөлдерді қабылдау жай ғана керек емес, сонымен қатар қажет, өйткені жасөспірімдік кезеңде жыныстық қалаулар және жыныстық мінез-құлық (бірқатар басқа факторлармен бірге) тұлғааралық қарым-қатынастарды орнатудағы табысты анықтайды. Гендерлік рөлдер, жоғарыда айтқанымыздай, әлеуметтік-мәдени факторлардың әсерінен қалыптасады, сондықтан гендерлік рөлдерге қатаң түрде тағайындалмайды. Биологиялық әйел әйелдің де, еркектің де рөлін ала алады. Бұл биологиялық еркекке де қатысты. Бірқатар зерттеулер еркектік-әйелдік және этномәдени гендерлік-рөлдік дәстүрлер арасындағы байланысты, гендерлік-рөлдік әлеуметтенудің жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруына оң және теріс әсер ету сипатын, «ана диалогының» изоморфизмін көрсетті», яғни онтогенездің бастапқы кезеңдеріндегі ана мен бала арасындағы диалог және өзіндік санадағы ішкі диалогтың негіздері.

Еркек рөлін және оған сәйкес мінез-құлық стилін таңдаған адам еркектіктің жоғары көрсеткіштерімен (батылдық, аналитикалық ақыл, тәуелсіздік және т.б.) және әйелдіктің төмен көрсеткіштерімен (нәзіктік, әлсіздік, ұялшақтық) сипатталатын еркектік тұлға типіне және т.б. жатады. Әйел рөлін және белгілі бір мінез-құлық стилін таңдаған адам еркектіктің төмен көрсеткіштерімен және әйелдіктің жоғары көрсеткіштерімен сипатталатын әйелдік типке жатады. Еркектік пен әйелдік үшін жоғары ұпайлар андрогиндік типке жататынын анықтайды, ал дифференциацияланбаған немесе диффузиялық тип үшін төмен ұпайлар.

Мектепке дейінгі балалық шақ – бала өмірінің ұзақ кезеңі. Қазіргі уақытта өмір сүру жағдайлары тез кеңейеді. Бала адамдық қарым-қатынастар әлемін, адамдардың әртүрлі

әрекеттері мен әлеуметтік функцияларын ашады. Оның осы ересек өмірге қосылуға, оған белсенді қатысуға деген ұмтылысы күшті, бұл, әрине, оған әлі қол жетімді емес. Сонымен қатар, ол тәуелсіздікке ұмтылады. Осы қайшылықтан рөлдік ойын туады - ересектердің өмірін модельдейтін балалардың дербес әрекеті.

Рөлдік ойын немесе оны кейде шығармашылық ойын деп те атайды, мектепке дейінгі жаста пайда болады. Бұл балалар ересектердің рөлдерін қабылдайтын және жалпыланған түрде, ойын жағдайында ересектердің іс-әрекетін және олардың арасындағы қарым-қатынасты қайта шығаратын әрекет. Бала белгілі бір рөлді таңдап, орындай отырып, сәйкес имиджге ие болады - ана, дәрігер, жүргізуші және оның әрекетінің үлгілері. Ойынның қиялдық жоспары соншалықты маңызды, ойын онсыз өмір сүре алмайды. Бірақ ойындағы өмір идеялар түрінде өткенімен, ол эмоционалды түрде қаныққан және бала үшін оның шынайы өміріне айналады.

Ойын шығу тегі жағынан да, мазмұны жағынан да әлеуметтік. Ол ересектермен жиі толыққанды қарым-қатынассыз және қоршаған әлемнен бала ересектердің арқасында алатын әртүрлі әсерлерсіз дами алмайды. Сондай-ақ балаға әртүрлі ойыншықтар қажет, оның ішінде нақты қызметі жоқ бейресми заттар, ол басқаларды алмастыратын ретінде оңай пайдалана алады.

Мектеп жасына дейінгі балалардың ойын және мотивациялық сферасын дамыту. Мектеп жасына дейінгі балалардың мотивациялық сферасының қалыптасуы ойын әрекетімен байланысты. Ойын барысында балада мотивтердің бағыныштылығы – ситуациялық мотивтердің анағұрлым жалпы және жоғарырақ мотивтерге бағынуы дамиды, сонымен қатар баланың өзіне алған міндеттерін орындауымен байланысты жоғары типтегі мотивтердің қалыптасуы жүреді.

Ойын барысында балада өткінші тілектер көп болады, бірақ бала негізгі мотивтің пайдасына осы кездейсоқ қалаулардан бас тартуға мәжбүр болады. Ойын әрекет ретінде әрекет етеді, оның шеңберінде мотивтердің бағынуы ғана емес, сонымен бірге олар жаңа әлеуметтік, атап айтқанда адами мазмұнмен қаныққан.

Ұжымдық рөлдік ойында әлеуметтік нормаларды сіңіру, моральдық пайымдаулар мен ынтымақтастықты қалыптастыру жүзеге асады, бұл балада альтруизм, өзара көмек сияқты просоциалды мотивтердің қалыптасуына ықпал етеді.

Қазіргі заманғы шетелдік және отандық зерттеулерді талдау мектепке дейінгі жастағы ұлдар мен қыздардың ойын әрекетінің ерекшеліктерін көрсетуге мүмкіндік береді. Ойыншықтарды таңдауда гендерлік артықшылықтар өте ерте пайда болады. Бір жарым-екі жаста, ойыншықтарды еркін таңдау жағдайында балалар өздерінің жынысына тән ойыншықтарды жақсы көреді. Ұлдар көліктерді, қару-жарақтарды, конструкторларды жақсы көреді, ал қыздар қуыршақ пен ойыншық ыдыс-аяқтарды жақсы көреді. Балалардың гендерлік ойыншықтарға деген қызығушылығы мектепке дейінгі жаста сақталады.

Қазіргі уақытта ұлдар мен қыздарға арналған дәстүрлі ойыншықтар тізімінде қазіргі өмірдің ерекшеліктеріне, бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалына байланысты кейбір өзгерістер бар. Ұлдар мен қыздардың рөлдік ойындарындағы айырмашылықтар ойын тақырыптарында, ұнаған ойын сюжеттерінде және таңдалған рөлдерде көрінеді. Мектеп жасына дейінгі ұлдар ерлердің кәсіптерін бейнелейтін ойындарға, әртүрлі көлік құралдарымен ойындарға: «Гараж», «Ұшқыштар», «Пойыз», құрылыс ойындарына, сондай-ақ әскери шытырман оқиғалы және батырлық тақырыптарға арналған ойындарға үлкен қызығушылық танытады. Қыздар отбасылық және тұрмыстық тақырыптағы ойындарға тартылады: «Аналар мен қыздар», «Аурухана», «Сұлулық салоны», «Дүкен».

Рөлдік ойындарда рөлдерді таңдау шынайы өмірдегі дәстүрлі ерлер мен әйелдер рөлдеріне сәйкес келеді. Ұлдар басқаларға қарағанда көбінесе әскери қызметшілер, жүргізуші рөлдерін

таңдайды; қыздар – ананың, мұғалімнің, дәрігердің рөлі. Рөлдерді таңдау ұлдардың әлеуметтік рөлдерге, ал қыздардың отбасылық рөлдерге көбірек бағдарлануын көрсетеді.

Ойын серіктестігіндегі ең таңғаларлық гендерлік теру өмірдің бесінші және алтыншы жылы арасында көрінеді, ал қыздарда бұл процесс 5 жасқа дейін, ал ұлдарда 5 жастан кейін пайда болады. Қыздардың бірігуі олардың бір-біріне деген қарым-қатынасына негізделсе, ұлдар үшін олардың ойын мазмұнына, ойындағы серіктестерінің идеяларына деген қызығушылықтары негізделеді.

Ойын әрекетінде ұлдар тәуелсіздікке, өзінің даралығын бекітуге ұмтылады. Қыздар өзара тәуелділікке, әлеуметтік байланыстарды орнатуға көбірек көңіл бөледі. Қыздардың ойындарында агрессивтілік аз, керісінше өзара жылы қарым-қатынас, сенім байқалады.

Ұлдар мен қыздар топтық ойын ережесіне бірдей қатысты емес. Ұлдар жалпы ережелерді сақтауға көбірек мән береді, ал қыздар үшін ережелерден гөрі жеке көзқарас маңызды.

Ойыншықтар кез келген адамның өмірінің белгілі бір бөлігі болып табылады. Тіпті ересек адамның сүйікті ойыншығы бар, ол оны жылулықпен және қорқынышпен еске алады. Дегенмен, бұл тек ойын-сауық емес. Ойыншық баланы әлеуметтендіру құралы ретінде әрекет етеді, өйткені ол адамдар жинақтаған әлеуметтік тәжірибені қамтиды. Ойын әрекеті процесінде бала бұл тәжірибені меңгереді.

Әртүрлі ұрпақтардың балаларында айтарлықтай әртүрлі ойыншықтар бар. Ойын барысында балалар қазіргі қоғамда өздеріне қабылданған түрлі әлеуметтік үлгілерді, идеяларды және дағдыларды меңгереді. Қазіргі қоғамда, мәдениетте болып жатқан өзгерістер балалар ойыншықтарынан көрініс табады.

Балалар өз ойынында мультфильмдердің, фильмдердің, сериалдардың, телешоулардың тақырыптары мен сюжеттерін жиі қайталайды, олардың кейіпкерлеріне еліктейді. Киноиндустриядағы өзгеріс бірден балалар ойыншықтарының кейіпкерлерінен көрінеді. Егер жақын уақытта әр балада Чебурашка болса, қазір сүйікті ойыншық «Батыл жүрек», «Рапунцель», «Миньондар», «Моана», «Бастық сәби» мультфильміндегі кейіпкер. Ондаған жылдар бойы блокбастер кейіпкерлері ұлдардың сүйікті ойыншықтары болды: Өрмекші адам, Мегатрон (немесе басқа Трансформерлердің кейіпкерлері), Бэтмен, Халк және т.б.

Кейбір психологтардың бақылаулары қыздардың бұрынғыдай қуыршақпен ойнағанды ұнататынын көрсетеді. Дегенмен, заманауи тенденциялардан кейін қуыршақтың сыртқы түрі өзгерді. Мысалы, танымал Барби қуыршағы көпұлтты болды. Барбилер төрт дене түрімен, жеті тері реңімен, 22 көз түсімен және 24 шаш үлгісімен келеді. Танымал мультфильмдердің кейіпкерлері бейнеленген қуыршақтар сериясы бар: «Винкс», «Менің кішкентай пониім», «Невы жұлдыз қуыршақтары» және т.б. Балалар дүкендерінің сөрелерінде тері түсі қара қуыршақтарды таба аласыз. Бұл құбылысты подиумда көптеген азиялық және қара түсті сән үлгілерінің пайда болуымен түсіндіруге болады.

Сәбилерге еліктейтін қуыршақтар тартымды болып қалады. Дегенмен, соңғы онжылдықта олардың сыртқы түрі айтарлықтай өзгерді: өндіріс материалдары, жаңа туған нәрестелерге анатомиялық ұқсастық, нәресте қуыршақтарының «мінез-құлқы»: олар ішеді, дәретханаға барады, жылайды, сөйлеседі, назар аударуды талап етеді. Бұл санаттағы нағыз сенсацияны Baby Born жасады. Оның сұранысы қазіргі қоғамдағы ата-ана болуға деген қызығушылықтың артуымен байланысты деп болжауға болады.

Қазіргі мәдениет мистицизмге қызығушылықтың жоғарылауымен сипатталады. Бұл тенденция ойыншықтар әлемінде де көрінді: қыздар арасында өте танымал Monster High қуыршақ және ұлдарға арналған Monster Flex пайда болды.

Көліктер мен қару-жарақ дәстүрлі түрде балаларды қуантады және ойыншықтар болып табылады. Компьютерлік технологияның дамуы, робототехникадағы, электроникадағы

инновациялар бұл ойыншықтарды дерлік шынайы ойыншықтарға айналдырды. «Мачоға», жеңілмейтін жауынгерлерге, суперқаһармандарға және басқа да ер архетиптерге еліктеу ұл бала үшін табиғи және оның өсуіне, гендерлік сәйкестігіне қажет. Зорлық-зомбылық ойындары ойыншықтармен емес, мінез-құлық пен этикалық стереотиптермен, отбасында қабылданған нормалар мен құндылықтармен қоздыратын шиеленіс, стресс, қорқыныш, шамадан тыс агрессия көрініс беретін арнаға айналғанда проблемалар басталады.

Ойын балалардың дербес әрекеті ретінде баланы тәрбиелеу мен оқыту барысында қалыптасады, адамның іс-әрекет тәжірибесін дамытуға ықпал етеді. Ойыншық бұл жағдайда сол заттардың эталоны ретінде әрекет етеді, оның мақсаты - анықтау және бала танысу керек болатын әртүрлі әрекеттерді меңгеру. Ойын балалар өмірін ұйымдастырудың бір түрі ретінде маңызды, себебі ол баланың психологиясына және оның жеке басына қызмет етеді. Дұрыс таңдалған ойыншықтар балалардың психикалық дамуына ықпал етеді. Көптеген бейнелі және дидактикалық ойыншықтар балаларды сөйлеу әрекетіне баулиды және сөздік қорын байыту үшін қолданылады. Жиналмалы ойыншықтар, әр түрлі дизайнерлер, балаларды талдау, синтездеу және жалпылау жаттығулары. Түрлі мозаика зейіннің шоғырлануы мен тұрақтылығын дамытуға ықпал етеді.

Бастапқы, яғни балалардың әлеуметтену процестері тұлғаның одан әрі қалыптасуы үшін негізгі және маңызды болып табылады.

Мектеп жасына дейінгі балаларда бұл процестердің жүру ерекшелігі неде? Ғылымда бастапқы әлеуметтену процесінде ең маңыздысы отбасы екендігі жалпы қабылданған. Балалардың табысты әлеуметтенуі агенттер жақын ересектер болса және әлеуметтік қолайлы нормаларға сәйкес келсе ғана мүмкін болады.

Бүгінгі ойыншықтардың таңдауы таңқаларлық. Кез келген ойыншық дүкенінің ассортиментін қарау керек, бұл кішкентайларға, қыздар мен ұлдарға арналған ойыншықтар, интерактивті және электрленген ойыншықтар, түрлендіретін роботтар мен қуыршақтар, ашық ауада және үстел ойындарына арналған ойыншықтар. Мұның бәрі жарқын, ән айту, тірі дерлік. Барлық ойыншықтарды функционалдық жүктемені көтеретін және балаларды мәдениет пен рухани үлгілердің жағымды құндылықтарына бағыттайтын, сондай-ақ зұлымдық пен зорлық-зомбылыққа құштарлықты оятатын ойыншықтарға қарсы позитивті ойыншықтарға бөлуге болады.

Әдістер

Қазіргі таңда ойыншықтың бала өміріндегі маңызын зерттеуге арналған, ата-аналардың пікірлерін білу мақсатында әртүрлі жастағы әке мен ананың арасында социологиялық зерттеу жүргізілді. Зерттеуге жалпы 100 респондент қатысты. Оның ішінде 67% - еркек, 33% - әйел. Жас аралықтары бойынша айтатын болсақ, 30% - 41 одан жоғары, 27% - 18-25, 24% - 34-41, 19% - 26-33 жас. Отбасылық жағдайы бойынша, 77% - некеде, 15% - ажырасқан, қалған 4% - жесір және тіркелмеген некеде екен. Әлеуметтік статусы жайлы айтар болсақ, 34% - бюджеттік салада, 30% - жұмыскер, 26% - жұмыссыз, ал қалған 10% - кәсіпкер екен.

Нәтижелер

Сауалнама сұрақтары мен жауаптарына тоқтала кетсек:

1. Сіздің пікіріңізше баланың қалыптасуында немесе дамуында ойыншық маңызды ма? 66% - өте маңызды, 24% - маңызды емес, ал 10% - маңызы жоқ деп жауап берген екен.
2. Сіз әдетте ойыншық таңдау барысында баланың жынысына баса назар аударасыз ба? 68% - иә, 20% - жоққа қарағанда иә, 11% - жоқ, қалған 1% - иәға қарағанда жоқ деп жауап берді.
3. Сіз жылына қанша рет балаңызға ойыншық алып бересіз? 28% - бала сұраса ғана, 26% - 1-3 рет, 16% - 8-одан көп, қалған 15% - 4-7 рет және апта сайын алып беремін деген жауапты таңдады.

4. Сіз соңғы рет балаңызға қандай ойыншық сатып алдыңыз? 15% - қуыршақ, 14% - жұмсақ ойыншық және көлік, 13% - үстел ойынын, 11% - леги, 9% - дәрігер жабдығын, 7-8% - интерактивті жануар және пазл, ал қалған 4-5% - тапанша және ыдыс-аяқ сатып алған екен.
5. Сіз қыз бала-қуыршақ, жұмсақ ойыншықпен, ал ұл бала - көлік, тапанша секілдімен ойнаған жөн деп санайсыз ба? 61% - иә, 20% - жоққа қарағанда иә, 13% - жоқ, 6% - иәға қарағанда жоқ деп жауап берді.
6. Ойыншық таңдарда алдымен неге жүгінесіз? 40% - бала қалауына, 28% - бала жасына, 21% - қаржылық мүмкіндіктерге, ал қалған 11% - бала жынысына назар аударытыны байқалды.
7. Сіз бала кезде қай ойыншықпен көбірек ойнадыңыз? 55% - дала ойындарын, 15% - қуыршақпен, 12% - көліктермен, 10% - компьютерде, ал қалған 3-5% - жұмсақ ойыншықпен және тапаншамен ойнаған екен.

Пікір алмасу

Қорытындылай келе, ата-аналардың жартысынан көбі ойыншықтың бала өміріндегі маңызы бар екенін мойындайды және соған сай бала қалауына жетік назар аударады екен. Бала әлеуметтенуінде ойыншықтан бөлек, ата-ана, яғни отбасының маңызы зор. Егер, жас ата-ана болсын, 40-қа келген ата-ана болсын, баласының қоғамда орнын дұрыс табуына тілектес болса, барынша кішкентай кезінен түрлі амал-тәсілдер жасайтыны анық. Ешбір ойыншық баланы ойнауға үйретіп, оның қабілеттерін дамыта алмайды. Ойыншық тек нақты баланың ойынына көмектесе алады немесе оған кедергі келтіреді, ойынды автоматты манипуляцияларға айналдырады. Бірақ егер бала ойнауды білмесе, оның қиялы, ойлауға, түрлендіруге және жаңа бейнелер мен сюжеттер жасауға деген ынта-жігері болмаса, ешқандай ойыншық көмектеспейді. Ойын ойнауды білетін үлкен серіктестің қолында ғана ойыншық жанды, қажет болады, қиялды ынталандырады, сондықтан пайдалы болады.

Қорытынды

Бала тәрбиесінде ойыншықтардың маңызы зор. Ойыншық – балалық шақтың таптырмас серігі, ойынның ең маңызды құралы. Ойыншықтардың жіктелуі бар, онда бөлу әртүрлі ойын түрлерінде пайдалану негізінде пайда болады. Қазір дүкендерде ойыншықтардың алуан түрі болғандықтан, көптеген ғалымдар, психологтар мен педагогтар ойыншықтардың баланың психикалық дамуына әсері, қазір мектеп жасына дейінгі балаларға арналған ойыншықтар дұрыс таңдалып жатыр ма деген сұрақтар қояды.

Бірінші тараудың бірінші бөлімінің барысында жалпы әлеуметтену ұғымына түсінік беріліп, кеңінен талданды. Әлеуметтену – әлеуметтік нормаларды, құндылықтарды, ережелерді, рөлдерді ассимиляциялаудың бір жақты процесі. «Әлеуметтену» барлық әлеуметтік процестердің жиынтығы ретінде, соның арқасында жеке тұлға қоғамның толыққанды мүшесі ретінде қызмет етуге мүмкіндік беретін белгілі бір білім жүйесін, нормалары мен құндылық бағдарларын алады. Сонымен бірге тұлға бұл процеске белсенді түрде қатыспайды, әлеуметтену оған сыртқы әсер ету жүйесі ретінде пайда болатыны анықталынды.

Ал, екінші бөлімінде гендерлік әлеуметтену - жеке тұлғаның өзі тұратын қоғамның гендерлік мәдени жүйесін ассимиляциялау процесі, жыныстар арасындағы ерекшеліктердің әлеуметтік құрылысының түрі екені және гендерлік бірегейлік гендерлік-рөлдік сәйкестендіруге қарағанда кеңірек ұғым, себебі гендер тек рөлдік аспектіні ғана емес, сонымен қатар, мысалы, жалпы адамның бейнесін қамтитыны жайлы анықтамалар берілді.

Үшінші бөлімінде, гендерлік бірегейліктің қалыптасу процесі назарға алынды. Адамдарда гендерлік идентификация процесі әлеуметтік тұрғыдан шартталған. Әлеуметтік сәйкестендіру баланың жынысын анықтау және жынысты бекіту сәтінен басталады, ол балаға есім беруден тұрады (ер немесе әйел). Осы сәттен бастап бала қоғамға кіреді және балаға гендерлік рөлді үйрету процесі осы қоғамның мәдени ерекшеліктеріне сәйкес және белгілі бір стереотиптердің тікелей әсерінен басталады. Осылайша, еркек немесе әйел болу белгілі бір анатомиясы бар

адам болуды ғана емес, сонымен бірге қоғам адамға жүктейтін белгілі бір әлеуметтік және мәдени үміттерді қанағаттандыруды білдіретіні белгілі болды.

Екінші тарауда жалпы таңдалған тақырыпқа сәйкес, ең алдымен бірінші бөлімінде ер мен қыз балалардың ойындарға деген көзқарастарының ерекшеліктері жайлы деректер келтірілді. Ал, екінші бөлімінде қазіргі балалардың әлеуметтенуіндегі ойыншықтардың рөлі мен маңызы талданып, зерттеу нәтижелері көрсетілді.

Теориялық бөлімді зерттеу мынаны көрсетті:

- ойыншықтар балалардың жеке қажеттіліктері мен қызығушылықтарын қанағаттандыру үшін әртүрлі ойын түрлерін дамытуға ықпал етуі керек;
- оларды бірге ойнауға шақырыңыз;
- ойыншықтарды таңдау балалардың физикалық, психикалық, адамгершілік және эстетикалық тәрбиесіне ықпал етуі керек;
- ойыншықтардың барлық түрлері барлық талаптарға, сондай-ақ балалардың жас ерекшеліктеріне сай болуы керек;
- ойыншықтар өзінің функционалдығы бойынша баланың қол жеткізген даму деңгейінен біршама асып түсуі керек, яғни оны ойыншықты меңгеру қиындықтарынан келесі даму деңгейіне апаруы керек;
- ойыншық өзінің жоғары дидактикалық қасиеттері мен көркемдік-бейнелі қасиеттеріне қарамастан, ересек адамның белсенді қатысуынсыз өздігінен баланы тәрбиелей алмайды.

Ойын ортасын уақтылы өзгерту, ойыншықтар мен ойын материалдарын таңдау, баланы ойын мәселелерін дербес, шығармашылық шешуге бағыттау, ойында шындықты жаңғыртудың әртүрлі тәсілдерін ынталандыру.

Сонымен, ойыншықтар балалардың дамуына, тәрбиесіне, білім алуына әсер етеді. Ойыншықтардың көмегімен балаларда достық, сүйіспеншілік, мейірімділік сезімдері қалыптасады, мінез-құлық қасиеттері қалыптасады. Балалар ойында әртүрлі кейіпкерлерді, бастаманы және көркем әдебиетті бейнелейтіндіктен, сөйлеу байытады.

Баламен бірлескен ойындар мен іс-шараларға уақытты аямаңыз, әсіресе балаға оның жоспарын жүзеге асыруға көмектесу қажет болғанда. Бірақ, ең бастысы, балаңыздың әр күнін және өз өміріңіздің әрбір күнін бағалаңыз, құрметтеңіз және жақсы көріңіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

Иванченко О.С. (2015) *Профессиональная социализация молодых ученых в современном российском обществе*. Новочеркасск, 28, [Электрондық ресурс]: URL: <https://new-disser.ru/aytoreferats/01008070937.pdf> (өтінім берілген күні: 16.09.2015).

Тард Г. (2012) *Законы подражания*. М.: Книга по Требованию, 404 [Электрондық ресурс]: URL: <https://archive.org/details/lawsofimitation00tard/page/n5/mode/2up/> (өтінім берілген күні: 12.07.2007).

Менщикова И.А. *Мотивационно-смысловое содержание профессиональной направленности личности студентов в процессе социализации в вузе*. Ярославль, 26, [Электрондық ресурс]: URL: http://irbis.gnpbu.ru/Aref_2015/F0000441.pdf (өтінім берілген күні: 03.03.2015).

Шумская Л.И. *Личностно-профессиональное становление студентов в процессе вузовской социализации*. Минск, 364, [Электрондық ресурс]: URL: <https://www.dissercat.com/content/lichnostno-professionalnoe-stanovlenie-studentov-v-protssesse-vuzovskoi-sotsializatsii/> (өтінім берілген күні: 21.03.2003).

Выготский Л.С. *Психология развития как феномен культуры*. Под.ред. М.Г. Ярошевского.- М.: Институт Практической Психологии, 486, [Электрондық ресурс]: URL:

- <https://www.marxists.org/russkij/vygotsky/cw/pdf/vol1.pdf/> (өтінім берілген күні: 25.12.1981).
- Дюркгейм Э.Д. *О разделении общественного труда*. 177, [Электрондық ресурс]: URL: https://viewer.rusneb.ru/ru/000199_000009_003692202?page=1&rotate=0&theme=white/ (өтінім берілген күні: 03.10.1900).
- Арон Р. *Этапы развития социологической мысли*. 606, [Электрондық ресурс]: URL: <https://djvu.online/file/H0E0OeTcYAtWb/> (өтінім берілген күні: 24.11.1992).
- Мид Дж.Г. Избранное: Сб. переводов. - М.: РАН. ИНИОН. Центр социал. научн.-информ. Исследований, 290, [Электрондық ресурс]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/dzhordzh-gerbert-mid-izbrannoe-sbornik-perevodov/> (өтінім берілген күні: 12.03.2009).
- Вебер М. О некоторых категориях понимающей социологии: *Избранные произведения*: Пер. с нем. Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; Предисл. П.П. Гайденок: Прогресс, 808, [Электрондық ресурс]: URL: https://docviewer.yandex.kz/view/0/?page=807&*=g1nRhxD6Twb9HZbS0BWpjz9f8J7InVybcI6InlhLWRpc2steHVibGjOi8vbTQvMEo5eDdnTVdxV0MyYnB2cnQwL0JXdUhXZnNZaVhRS2l6cUwrMmZZeHJiek1QY044VytLcnNjSXVGUkZOK3EvSjZicG1SeU9Kb25UM1ZvWG5EYWc9PSIsInRpdGxlIjoid2ViZXItaXpicmFu bnllLXByb2l6dmVkJW5paWEtMTk5MC5kanZ1Iiwibm9pZnJhbWUiOmZhbHNILCJ1aWQ iOiIiwidHMioJE2NzY4MzA4MDcwNDgsInl1IjoiMjI0NTQxMzQwMTU0MjgxDQxOS J9/ (өтінім берілген күні: 20.03.1990).
- Маркс К., Энгельс Ф. *Сочинения: в 50 т.* 2-е изд. М.: Издательство политической литературы, 723, [Электрондық ресурс]: URL: <http://marx-engels.su/1.pdf/> (өтінім берілген күні: 19.12.1954).
- Парсонс Т. *О структуре социального действия*. Под общ. ред. В.Ф. Чесноковой, С.А. Белановского. 2-е изд.. М.: Академический проект, 880, [Электрондық ресурс]: URL: <https://reallib.org/reader?file=785163&pg=5/> (өтінім берілген күні: 19.09.2005).
- Бергер П., Лукман Т. *Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания*. М.: Медиум, 124, [Электрондық ресурс]: URL: https://skepdic.ru/wp-content/uploads/2013/05/Berger_Lukman_-_Sotcialnoe_konstruirovanie_realnosti_Skepdic.ru_.pdf/ (өтінім берілген күні: 27.02.2002).
- Мангейм К. Проблема молодежи в современном обществе. *Диагноз нашего времени: очерки военного времени, написанные социологом*. Пер. с немец. С.В. Карпушиной М.: Юрист, 703, [Электрондық ресурс]: URL: file:///C:/Users/Пользователь/Downloads/mankheim_karl_diagnoz_nashego_vremeni.pdf/ (өтінім берілген күні: 03.02.1994).
- Мид М. *Мужское и женское. Исследование полового вопроса в меняющемся мире: научно-популярная литература*. Москва: РОССПЭН, 412, [Электрондық ресурс]: URL: https://archive.org/details/malefemalestudy0000mead_m3b1/page/n9/mode/2up/ (өтінім берілген күні: 11.05.2005).
- Перегудина В.А., Шурова Н.В. Гендерная идентичность и ее структура: концепции и модели. *Психология и педагогика: проблемы современной науки и практики*. Материалы всероссийской научно-практической конференции, 20-21 сентября. Челябинск: ООО МАТРИЦА, 24, [Электрондық ресурс]: URL: <https://bsuedu.ru/upload/iblock/f34/peregudina.pdf/> (өтінім берілген күні: 21.11.2011).

References

- Ivanchenko O.S. (2015) *Professional'naya socializaciya molodyh uchenyh v sovremennom rossijskom obshchestve*. Novocheerkassk, 28, [Elektronnyj resurs]: URL: <https://new-disser.ru/avtoreferats/01008070937.pdf/> (data obrashcheniya: 16.09.2015).
- Tard G. (2012) *Zakony podrazhaniya*. М.: Книга по Требованию, 404, [Elektronnyj resurs]: URL: <https://archive.org/details/lawsOfimitation00tard/page/n5/mode/2up/> (data obrashcheniya: 12.07.2007).

- Menshchikova I.A. *Motivacionno-smyslovoe sodержanie professional'noj napravlenosti lichnosti studentov v processe socializacii v vuze*. Yaroslavl', 26, [Elektronnyj resurs]: URL: http://irbis.gnpbu.ru/Aref_2015/F0000441.pdf/ (data obrashcheniya: 03.03.2015).
- Shumskaya L.I. *Lichnostno-professional'noe stanovlenie studentov v processe vuzovskoj socializacii*. Minsk, 364, [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.dissercat.com/content/lichnostno-professionalnoe-stanovlenie-studentov-v-protssesse-vuzovskoi-sotsializatsii/> (data obrashcheniya: 21.03.2003).
- Vygotskij L.S. *Psihologiya razvitiya kak fenomen kul'tury*. Pod.red. M.G.Yaroshevskogo. M.: Institut Prakticheskoy Psihologii, 486, [Elektronnyj resurs]: URL: <https://www.marxists.org/russkij/vygotsky/cw/pdf/vol1.pdf/> (data obrashcheniya: 25.12.1981).
- Dyurkgejm E.D. *O razdelenii obshchestvennogo truda*. 177, [Elektronnyj resurs]: URL: https://viewer.rusneb.ru/ru/000199_000009_003692202?page=1&rotate=0&theme=white/ (data obrashcheniya: 03.10.1900).
- Aron R. *Etapy razvitiya sociologicheskoy mysli*. 606, [Elektronnyj resurs]: URL: <https://djvu.online/file/H0E0OeTcYAtWb/> (data obrashcheniya: 24.11.1992).
- Mid Dzh.G. Izbrannoe: *Sb. perevodov*. - M.: RAN. INION. Centr social. nauchn.-inform. Issledovaniy, 290, [Elektronnyj resurs]: URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/dzhordzherbert-mid-izbrannoe-sbornik-perevodov/> (data obrashcheniya: 12.03.2009).
- Veber M. O nekotoryh kategoriyah ponimayushchej sociologii: *Izbrannye proizvedeniya*: Per. s nem. Sost., obshch. red. i poslesl. Yu.N.Davydova; Predisl. P.P.Gajdenko: Progress, 808, [Elektronnyj resurs]: URL: https://docviewer.yandex.kz/view/0/?page=807&*=g1nRhxD6Twb9HZbS0BWPjz9f8J7InVybcI6InlhLWRpc2stcHVibGljOi8vbTQvMEo5eDdnTVdxV0M yYnB2cnQwL0JXdUhXZnNZaVhRS2l6cUwrMmZZeHJiek1QY044VytLenNjSXVGUkZO K3EvSjZicG1SeU9Kb25UM1ZvWG5EYWc9PSIsInRpdGxlljoid2ViZXItaXpicmFubnllLXB yb2l6dmVkJW5paWEtMTk5MC5kanZlIiwibm9pZnJhbWUiOmZhbnNlLCJ1aWQiOiIwIiwidWidHMiojE2NzY4MzA4MDcwNDgsInl1IjoiMjI0NTQxMzQwMTU0Mjg5NDQxOSJ9/ (data obrashcheniya: 20.03.1990).
- Marks K., Engel's F. *Sochineniya*: v 50 t. 2-e izd. M.: Izdatel'stvo politicheskoy literatury, 723, [Elektronnyj resurs]: URL: <http://marx-engels.su/1.pdf/> (data obrashcheniya: 19.12.1954).
- Parsons T. *O strukture social'nogo dejstviya*. Pod obshch. red. V.F, Chesnokovoj, S.A. Belanovskogo. 2-e izd.. M.: Akademicheskij proekt, 880, [Elektronnyj resurs]: URL: <https://reallib.org/reader?file=785163&pg=5/> (data obrashcheniya: 19.09.2005).
- Berger P., Lukman T. *Social'noe konstruirovaniye real'nosti. Traktat po sociologii znaniya*. M.: Medium, 124, [Elektronnyj resurs]: URL: https://skepdic.ru/wp-content/uploads/2013/05/Berger_Lukman_-_Sotcialnoe_konstruirovaniye_realnosti_Skepdic.ru_.pdf/ (data obrashcheniya: 27.02.2002).
- Mangejm K. Problema molodezhi v sovremennom obshchestve. *Diagnoz nashego vremeni: ocherki voennogo vremeni, napisannye sociologom*. Per. s nemec. S.V.Karpushinoy M.: Yurist, 703, [Elektronnyj resurs]: URL: file:///C:/Users/Pol'zovatel/Downloads/mankheim_karl_diagnoz_nashego_vremeni.pdf/ (data obrashcheniya: 03.02.1994).
- Mid M. *Muzhskoe i zhenskoe. Issledovanie polovogo voprosa v menyayushchemsya mire: nauchno-populyarnaya literatura*. Moskva: ROSSPEN, 412, [Elektronnyj resurs]: URL: https://archive.org/details/malefemalestudy0000mead_m3b1/page/n9/mode/2up/ (data obrashcheniya: 11.05.2005).
- Peregudina V.A., Shurova N.V. Gendernaya identichnost' i ee struktura: koncepcii i modeli. *Psihologiya i pedagogika: problemy sovremennoj nauki i praktiki*. Materialy vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii, 20-21 sentyabrya. Chelyabinsk: OOO MATRICA, 24, [Elektronnyj resurs]: URL: <https://bsuedu.ru/upload/iblock/f34/peregudina.pdf/> (data obrashcheniya: 21.11.2011).

Место и значение игр и игрушек в социализации ребенка

*¹А.К.Хумар, ¹А.А.Бейсенова

¹Карагандинский университет имени академика Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан)

Аннотация

В данной статье рассматривается роль и значение игрушек и игр в социализации ребенка. Целью данного исследования является анализ того, как личность взрослого человека связана с процессом развития и социализации в детстве. С одной стороны, культура определяет основные черты личности человека, с другой стороны, человек сам влияет на свою культуру. В свою очередь, различные культурные переживания, составляющие культуру современного детства, дают ребенку возможность быть и их объектом, и их субъектом. Социализация представляет собой сложный диалектический процесс взаимодействия ребенка с окружающей средой. Нередко современный ребенок пытается решить стоящие перед ним задачи самостоятельно, и его решение нередко находит в игровой деятельности, отношениях со сверстниками, игрушках в процессе игрового общения. С помощью используемого в исследовании метода предполагается определить отношение родителей к ребенку.

Ключевые слова: социализация, игра, воспитание, адаптация, гендер, развитие.

The place and importance of games and toys in the socialization of the child

*¹A.K. Khumar, ¹A.A. Beysenova

¹academician E.A.Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan)

Abstract

This article discusses the role and importance of toys and games in the socialization of the child. The purpose of this study is to analyze how the personality of an adult is related to the process of development and socialization in childhood. On the one hand, culture determines the main features of a person's personality, on the other hand, a person himself influences his culture. In turn, the various cultural experiences that make up the culture of modern childhood give the child the opportunity to be both their object and their subject. Socialization is a complex dialectical process of the child's interaction with the environment. Often, a modern child tries to solve the problems facing him on his own, and often finds his solution in play activities, relationships with peers, toys in the process of playing communication. Using the method used in the study, it is supposed to determine the attitude of parents to the child.

Keywords: socialization, game, education, adaptation, gender, development.

Поступила в редакцию: 16.02.2023

Одобрена: 10.03.2023

Первая публикация на сайте: 25.07.2023

MPHTI: 14.35.07

<https://doi.org/10.65247/3105-3432-2024-2.09>

BUILDING STEAM COMPETENCE AMONG STUDENTS OF PEDAGOGICAL SPECIALITIES

*¹M.O.MYNBAYEVA^{id}, ¹Sh.M.MAIGELDIYEVA^{id}

¹Korkyt Ata Kyzylorda University

(Kyzylorda, Kazakhstan)

*mynbayeva.marta@korkyt.kz, Sharban56@mail.ru

Abstract

The article analyzes the prerequisites for the emergence of the STEAM approach in education that deals with the training of future educators in higher education to prepare them to work in STEAM education conditions by focusing on the necessity of building STEAM competence among students of pedagogical specialties. In training future educators, the STEAM approach is considered to be effective. STEAM practice in teaching and